

ЗАУВАГИ ДО НОВОЇ ПРОГРАМИ 12-РІЧНОЇ ШКОЛИ (ПРО НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ З ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ ТА ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Сергій ПЛАЧИНДА

старший науковий співробітник відділу української літератури НДІУ

Нова програма з української літератури 12-річної школи (2005р.) має вельми цінні й важливі якості: вона добре продумана, насичена кращими взірцями українського красномовства, розкриває національну самобутність української літератури протягом всього шляху її розвитку. Зрештою – і це найважливіше – вона, програма, національна, українська за змістом, формою і духом своїм. Тому вона, крім пізнавального значення, сприяє духовному збагаченню молодого покоління українців, вихованню в них святих почуттів національної гідності.

Особливо цікавими, свіжими, змістовними є пропоновані матеріали за темами: "Українська література за межами України", "Українська література 10-х років ХХ ст.", "Українська література 20-30-х років ХХ ст.", "Поети-шістдесятники", "Постшістдесятництво", "Традиція бароко ХХ ст.", "Сучасна молода українська література".

Єдиний, але вельми прикрий недолік програми: знову й знову не повезло давній українській літературі, і вже зовсім на позанауковому, профанаційному рівні подано (точніше – її зовсім не подано) давньоукраїнську міфологію. Прикро й те, що в програмі навіть не згадано про пам'ятку давньоукраїнської писемності, публіцистики, історіографії та міфології – „Велесову книгу”, не кажучи вже про „Послання оріан хозарам” („Листи до божого ока”). Невже так налякали авторів програми й укладачів хрестоматії для 5 – 6 класів ті українофоби, котрі чинять люті нападки на „Велесову книгу”, бо вона розкриває велику духовність, високий цивілізаційний рівень та героїчну історію давніх українців від VII ст. до н.е. до X ст. н.д. Мовчанкою обійдено і світової слави петрогліфи та протошумерські (найстародавніші в світі – від XII тис. до н.е.) писемна на гротах і скелях Кам'яної Могили під Мелітополем. Зігнорована й титанічна праця єдиного в Росії та й в Україні клинописознавця та шумеролога Анатолія Кифішина, який розшифрував багатозначні написи на скелях Кам'яної Могили.

Щодо поданих під виглядом давньоукраїнських міфів матеріалів, то такий „метод” викликає подив. Хоча слід відзначити як відрадіний і важливий факт саме внесення до програми 5-го класу основної школи навчального матеріалу з давньоукраїнської міфології. Намір благородний і справедливий. Адже світоглядні уявлення давніх українців належать до найдавніших і найзмістовніших у світі. Власне, се – первісна духовність світу. Принаймні ми її простежуємо ще в глибинах мезозойської культури. Порівняймо давньоукраїнський міф про Око, що є, по суті, гімном

безмежжю Всесвіту і – знайдений в шарах мезозойської культури браслет з викарбуваним на ньому меандровим орнаментом – символом безкінечності буття людського на Землі. Або – реалістичні й символічні (!) жіночі статуетки (вони свідчать про благородний культ Жінки-Матері – продовжувачки роду людського) – жіночий пантеон давньоукраїнської міфології: Коляда, Лада, Дана, Мокоса, Жива, Березина, Слава, Білі Вили, Перуниця, Рожаниці, Дівонія.

А ще відзначимо оптимізм давньоукраїнської міфології (відсутність есхатологічних мотивів!), багату сюжетистику, щедротність і альтруїзм богів, що ревно стоять на захисті Людини.

Але як сей розкішний світ уявлень наших предків, висока духовність давньоукраїнської міфології, її змістова глибина відбиті в шкільній програмі, підручнику, хрестоматії? Аж ніяк.

Спочатку про видання „Українська література: 5–12 класи”. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Керівник проекту академік М.Г.Жулинський, загальна редакція Р.В.Мовчан. Відповідальна за випуск О.Корнілова. Програму підготували: кандидати філологічних наук Р.Мовчан, Н. Левчук, О. Камінчук, М. Бондар, О. Поліщук, доктор філологічних наук М. Сулима, вчителі-методисти Л. Шабельникова, В. Садівська. Видавництво „Перун”. Київ – Ірпінь, 2005р. Укладачі програми не з'ясували найелементарніше: що саме входить до поняття давньоукраїнської міфології. Адже сама назва навчального матеріалу неточна, приблизна: „Світ фантазії, мудрості”. Слово „фантазія” тут, нам здається, недоречне, адже йдеться про **світобачення** давніх. Тож пропоную назву навчального матеріалу сформулювати так: **світ первісної духовності, мудрості й краси**.

Неточний, науково необґрунтований і підзаголовок: „Міфи і легенди українців”. Яких саме українців – сучасних?.. давніх?.. Таке формулювання нагадує нещодавно виданий фоліант „Українська міфологія” (видавництво „Либідь”). Про яку міфологію йдеться? Політичну? Бо є й така. Очевидно, йдеться про давню міфологію – язичницьку, дохристиянську? Але упорядники цього видання сплутали грішне з праведним: тут і про Адама та Єву (іудейська міфологія), і про Дажбога та Перуна (давньоукраїнська міфологія), і про відьму (українська демонологія християнської доби), і про...чоботи, чи взуття (се вже етнографія, яка до міфології прямого стосунку не має).

Такий „вінегрет” – поза науковим осмисленням міфології. Так само і в шкільній програмі недопустимий хаос, чи сумбур, коли будь-що визнається за міфологію. Тож

пропоную наукове формулювання назви навчального матеріалу до програми 5 класу: **давньоукраїнські міфи і легенди**. Сполучник „і” тут не випадковий: елементи легенди є в кожному міфіві й навпаки – давньоукраїнські легенди мають міфічну основу. Тож тут недоречним був би сполучник „та”.

Далі в підручнику слід уточнити: світоглядні уявлення давніх українців діляться на два періоди – 1) **давньоукраїнська міфологія дохристиянських часів** і 2) **українська демонологія християнської доби**.

Не можуть не подивувати ті „сюжети”, що запропоновані п’ятикласникам під рубрикою „Міфи і легенди українців”, **міфологію** тут нічого сумяшеса підмінили **демонологією**. А втім програма вочевидь зорієнтована (за принципом віз попереду коня) на новітній підручник під назвою „Українська література за новою програмою” (К., 2005р., упорядник Г.Федяй). Прикро, що упорядник також не уявляє природи давньоукраїнської міфології, не знає джерел. Отже – повна профанація і дезорієнтація вчителя.

Відкриває посібник куца стаття вчителя гімназії імені С. Скляренка (м.Золотоноша Черкаської обл.) під назвою „Народні легенди” (отже – не міфи!). Названо дві легенди: „Про створення Землі” та „Про зоряний віз”. Тут вони не переповідаються (на те є хрестоматія), замість міфологічних сюжетів наводиться не зовсім доречний та й незрозумілий для п’ятикласника вірш геніальної Ліни Костенко під назвою „Рана ведмедя”. Тобто за міфічними сюжетами вчителю треба звертатися до хрестоматії „Українська література. Хрестоматія. Для учнів 5–6 класів” (Київ, ЛДЛ, 2003р.; упорядники – кандидати філологічних наук Надія Левчук та Ольга Камінчук). Що там? Вже сама назва розділу „**Народні легенди**” не обіцяє нам міфів. Справді, замість них – низка примітивних оповідей з демонології християнського періоду. Проаналізуємо їх.

Перший сюжет – „Про створення Землі” (с.6). Це не міф, а вельми примітивний і безпорадний переказ суперечливого чи неохайно записаного збирачем фольклору уявлення про створення землі (як тверді) за умов, коли „всюди була вода”, а „чорт жив десь так у хатах”. Про які хати йдеться, коли – „не було і нас ще” (тобто не було людей – С.П.)? Та головне: тут діють персонажі української демонології християнської доби – Бог і Чорт. Однак їхня „співпраця” настільки протиприродна, наскільки й, сказати б, богохульна: Бог користується послугами Чорта – веде його до Дніпра (землі ще нема, а Дніпро є) і спонукає його, дідька, „пурнути” на дно (коментар до діалектного слівця відсутній) й винести пісок у жмені. З того піску й утворилася земля як ґрунт.

Та все ж таки сей, здавалося б, безглуздий переказ має раціональне зерно, про яке й не здогадуються профани в царині міфології. Тут вчувається відгомін давньоукраїнського міфу „**Земля**”, сюжет якого надруковано у книзі С. Плачинди „Міфи і легенди Давньої України” (К., 1997. – С. 17) – у записі від хлібороба М. С. Ткаченка (Кіровоградщина, 1962р.) та лісника

І.І.Литвинчука (Житомирщина, 1970р.). Сей міф свідчить, наскільки демонологія звульгаризувала космогонічний міф „Земля”, що саме його і слід залучити до розділу „Давньоукраїнські міфи і легенди” в шкільній програмі для 5 класу (композиційно міф „Земля” має розташуватись після космогонічних міфів „Око”, „Сокіл-Род”, „Вирій”, „Білобог і Чорнобог”).

Другий сюжет із хрестоматії – „**Україна**”. Відзначимо патріотичність цієї притчі про те, як Господь-Бог ділив землю між народами, а українці („вони були відразу козаками” – дуже приємно!) запізналися. Однак Творець, уподобавши чубатих лицарів, віддав їм свою землю, котру Він „залишив собі на земний рай”.

Позитивне в сій притчі й те, що Бог залишив собі найкращу землю саме „понад Дніпром” і що назвав її „земним раєм”, а ще – „**раїною**”. І що люди назвали той куточок „**Україною**”. Гадаю, що таку національну легенду могло породити XVII-XVIII ст., коли українське селянство відзначалося своєю високою національною свідомістю. Але сю легенду слід друкувати серед зразків народної творчості християнської доби.

Третій сюжет із хрестоматії – „**Чому буває сумне Сонце**” (с.7). Знову ж таки – се не міф, бо міф – се **розповідь про творення світу і всього, що є в ньому живого та доцільного**. А тут примітивна легенда доби пізнього християнства (в основі сюжету – як Сонце закохалося в земну красуню, викрало її тощо). Замість цієї легенди слід ввести до програми та хрестоматії давньоукраїнський міф про богиню Неба **Коляду**, яка щороку у найдовшу ніч народжує **Божича – молоде сонце**.

Четвертий сюжет із хрестоматії – „**Про зоряний віз**”. Вважаю сю недолугу, примітивну розповідь християнської доби далеким відгомном давньоукраїнського міфу про те, як творці перших двох возів – великого і малого – стали зірками, утворивши нові сузір’я (Великий Віз і Малий Віз) із творцем колеса в центрі зоряного неба (Полярна зірка). Тож тут замість примітивної легенди християнської доби слід друкувати міф „**Колесо**” дохристиянської доби. Міф, що його відтворено (відреставровано) за польовим записом 1933 року (с. Масляниківка, Кіровоградщина, запис від Максима Митрофановича Плачинди).

До речі (і се важливо відзначити в підручнику), міф „**Колесо**” має історичну основу. За даними археологів, саме на терені України (с. Євминка на Десні) в шарах VI – V тис. до н.е. (трипільська культура) знайдено **колесо**, з якого й почалася людська цивілізація. Міф „**Колесо**” – єдиний у міфології народів світу, що розповідає про великий винахід. Його і слід вмістити в скороченому варіанті до хрестоматії для 5 – 6 класів, а в повній редакції – до хрестоматії для 9 класу.

П’ятий сюжет із хрестоматії – „**Про вітер**”. Се безпорадна розповідь про те, як вітер заважав „газді” (господареві) віяти зерно і як нерозумний чоловік став пиряти вітер ножем тощо... Сей примітивний сюжет належить до періоду демонології християнської доби. Тому замість нього слід ввести до програми

теологічний міф про те, як сільський хлопець – гонець **Стриба** – стає богом вітрів **Стрибогом**.

Шостий сюжет із хрестоматії – „**Звідки взявся вогонь у кременя**”. Се також легенда часів християнської доби. Дійові особи: Бог, дідько (чорт), святий Петро. Але в сій легенді – відгомін давньоукраїнського міфу про бога вогню **Симаргла**, який викрадає вогонь у Чорнобога, що мав намір Вирий підпалити. Тож зрозуміло, що замість сього сюжету слід внести до програми й до хрестоматії міф про бога вогню **Симаргла**.

Сьомий сюжет із хрестоматії – „**Чому пес живе коло людини**”. Замість цієї казки про пса, котрий дружив з вовком, ведмедем, левом, потому пристав до Людини як найсильнішої особи, слід внести до програми один з найстародавніших українських міфів про те, за яких обставин з'явилася собака на світі і чому найпершою одомашненою твариною стала саме вона.

Ми проаналізували всі „міфи”, що їх рекомендують автори програми та упорядники Хрестоматії з української літератури для 5 – 6 класів. Про що вони свідчать? Укладачі програми, автори підручника й упорядники хрестоматії уявлення не мають про давньоукраїнську міфологію. Про теоретичні визначення годі й говорити. Щоправда, в хрестоматії для 5 – 6 класів є визначення легенди, а що таке міф – немає. Тому в новому виданні слід, передусім, з'ясувати, що усний український епос має два періоди свого розвитку: **дохристиянський** – се давня українська міфологія і **християнський** – се українська демонологія.

Слід також з'ясувати, що **міф – се давні поетичні уявлення й розповіді про утворення Світу та всього живого в ньому, а легенда** – розповідь про героїчні, благородні, жертівні, рятівні вчинки **сущих** у світі богів, героїв, лицарів тощо.

Вчителі, а за ними й учні, мають знати, що давньоукраїнська міфологія – одна з найдавніших у світі, і що вона духовно збагатила народи Індо-Європи (сліди нашої міфології наявні в міфологіях усіх народів Індо-Європи та всього слов'янського світу). Варто наголошувати на багатій сюжетистиці давньоукраїнської міфології, відзначити її поділ на п'ять груп: міфи **космогонічні** (про походження Світу), **теологічні** (про походження богів), а також **антропо-, зоо-** та **ботаноморфічні** (про походження людини, тварин і рослин).

Зважаючи на се, пропоную, **по-перше**, під рубрикою „Давньоукраїнські міфи і легенди” подати в Хрестоматії з української літератури для 5 – 6 класів такі сюжети:

1. Міфи „Око”, „Сокіл-Род”, „Вирий”, „Білобог і Чорнобог” (космогонічні міфи про створення Світу, сонмища богів, Вирию та двох протидіючих сил, що символізують Добро і Зло).

2. „Коляда” – міф про богиню Неба, що народжує Молоде Сонце.

3. „Перун” – один з найголовніших персонажів давньоукраїнської міфології: бог блискавки і грому.

4. „Стрибог” – міф про те, як юнак Стриба став богом вітрів.

5. „Гук і Слава” – міф про появу перших людей на Землі.

6. „Дажбог” – бог лісів, гаїв, родючих нив та всього зела на Землі.

7. „Лада” – богиня весни, краси й родючості.

8. „Орь” – першоорач світу; „Дана” – богиня річок і всіх вод. Міф про шлюб Оря й Дани. Народження свята Оря й Дани – Йордана.

9. „Ярило” – першосівач світу.

10. „Берегиня” – захисниця домашнього вогнища, української родини від всіляких бід. Красою перемогла ящерів.

Всі ці сюжети можна почерпнути з книги С. Плачинди „Міфи і легенди Давньої України” та зі „Словника давньоукраїнської міфології”. Обидва видання – в списку рекомендованої літератури („Нова програма 12-річної школи”, с. 151). Шкода, що укладачі програми не зазірнули в ці видання.

По-друге, пропоную такі рекомендації та пропозиції до програм інших класів за виданням „Українська література: 5 – 12 класи”.

6 клас (с. 28). До навчального матеріалу „Загадково прекрасна і славна давнина України. Календарно-обрядові пісні” додано б додати колядки, що їх записав О. Довженко від своєї матері Одарки Єрмолаївни (зокрема, про „дівку-ільмівну” та „стрілку-п'івку”).

7 клас (с. 44). До навчального матеріалу „Ми – українці” (с. 52) варто (для підсилення національно-патріотичного мотиву) додати збірку історичних повістей Адріана Кашенка „Над козацьким порогом” (К.: Дніпро, 2001 р.).

8 клас (с. 56). Розділ „З давньої української літератури” (с. 58) слід розпочати з розповіді про „Велесову книгу” і вже потому ставити „Слово про Ігорів похід” (адже «Влес-книга» написана раніше).

9 клас (с. 70). Розділ „Усна народна творчість” варто розпочати з розповіді про найпервісній український народний епос, зокрема – з розповіді про космогонічні міфи та унікальний на тлі міфології народів світу міф-повість „Колесо”. Сюди ж вставити розповідь про перших українців – Славу й Гука.

Пропозиції до розділу „Давня українська література” (с. 72). Неправомірно збіднено підрозділ „Українська середньовічна література XI-XV ст.”. Насправді, сей період слід починати з IX ст., коли були створені найперші пам'ятки давньоукраїнської писемності та історіографії – „Велесова книга” і „Послання оріан хозарам”. З цих пам'яток і слід починати вивчення давньоукраїнської літератури. Сьому має передувати коротка розповідь (за А. Кифішиним та Ю. Шиловим) про **першопчатки** людської писемності, зразки якої викарбувані на гротах і скелях Кам'яної Могили під Мелітополем і прочитані вченим-клинописознавцем і шумерологом А. Кифішиним. Зокрема, слід звернути увагу на прочитані вченим словосполучення (це ніби телеграми нам з глибин 5-го тис. до н.е.): „радісно плуг ріже” і „рука степів”... Скільки думок і емоцій викликають вони у сучасників.

А розповідь про Біблію під рубрикою „Перекладна література” слід скоротити до однієї години, сюди ж вставити розповідь про Коран.